

ובשן
לדבר
פדגוגיה
ופסיכולוגיה

החינוך

החינוך בתפוצות

מבוא למילונאות של העברית החדשה

ב' כסלו תש"ל — דצמבר 1969

יוצא לאור על ידי

הסתדרות המורים בישראל

תוכן העניינים

עמוד

- 97 תוכנית הלימודים, מבנה בית-הספר ודרכי ההוראה — ד"ר א. מינקוביץ
להוראת החיבור:
- 120 דרכים להוראת החיבור — ד. כהן
- 129 שיטה להערכת חיבור בכיתות ה-ו — ד"ר נח נרדי
מקומן של „הפעולות שמחוץ לתכנית הלימודים” בבית-הספר העל-יסודי —
- 135 ד"ר מ. שמידע
- 143 הרצוי במרכזיות הפדגוגיות — משולם הלוי
- 154 אי סדירות הביקור בבית-הספר היסודי — יוסף יונאי

החינוך בתפוצות

- 163 המש שנות שליחות אל התפוצות — אליהו הראל
- 168 לימוד יידיש בארצות-הברית — ד"ר זאב גליקסמן
- 177 התיכון היהודי מול התיכון הממלכתי בארגנטינה — נפתלי יעקב הכר
- 180 אולפן ישראלי — ליבשת אמריקה? — ראובן בר-סכר

סקירת ספרים

- 183 מבוא למילונאות של העברית החדשה — מנחם צבי קררי
- 188 על ספרות ילדים וביקורתה — יוסף שה-לבן

תגובות

- 190 „קיבוץ גלויות” לעומת „כור ההיתוך”? — יונה שטרנברג ואברהם שטאל
- 192 על ה„ביאור” של מנדלסון — פריץ סנדלר

שיטה להערכת חיבור בכיתות ה'ו

לימודי מסויים. מכאן הנטייה המופרזת למבחנים האובייקטיביים אף בהערכת הישגים בלשון.

אולם, בעוד שרבים הם הרואים בדאגה את הדגשת היתר על מבחנים אובייקטיביים, נעשה אך מעט להגברת מהימנותה של ההערכה בחיבור אשר תחמו מוגדר בדרך כלל משורות אחדות עד כדי חיבור של שתיים שלוש שעות. האופייני בעבודות מעין אלה, הוא שהשאלה היא פתוחה, כלומר הנבחן חפשי בתשובתו ואין הנושא מחייב תשובה אחת ויחידה המוסכמת על הכול. לכותב גם ניתנת זכות של דעה משלו שאינה חייבת להיות תואמת את השקפותיו של המעריך. (גם תשובה על שאלה פתוחה במבחן תיחשב לעניי-נו כחיבור).

סולמות ונורמות

מספרם של סולמות מתוקנים להערכת חיבורים הוא קטן למדי. גם בארצות-הברית, ה-מוצפת מאות, אם לא אלפי, מבחנים בלשון וב-קריאה, אין בסולמות אלה כדי לבוא במקומם של סדרות המבחנים האובייקטיביים הנוחים יותר מבחינת הטיפול והזמן ומהימנים יותר במה שנוגע לאספקטים המיכניים של כתיב, דקדוק, שימושי לשון, אוצר מילים, וכיו"ב. הערכה זו של החיבור עפ"י חלקיו ללא תפיסת שלימותו ומקוריותו של התוכן וללא התגלות אישיותו של הכותב, אינה לרוחם של מחנכים רבים. אולם עד כה לא נמצאה דרך טובה לפתרון בעיה זו מאשר מספר לא גדול של סולמות הערכה שהוכנו לפני שנים רבות. אכן, לא מצאנו בספרות הפד-גוגית הלועזית סולם הערכה של חיבור שתוקנן בעשרים השנים האחרונות ואילו אצלנו, סולם ההערכה של חיבור עברי ישראלי המובא במח-קרנו זה הוא, עד כמה שידוע לנו, הנסיון הראשון בכיוון זה.

סולם ההערכה הראשון תוקנן ב-1912 על ידי

הערכה אובייקטיבית ובעיותיה

הערכת חיבורים היא מלאכה קשה ומייגעת. מורים שנוהגים להסתפק בציון בלבד, גם אם מוסיפים עליו הערות סתמיות של: כתיב כך וכך... סגנון כך וכך, וכיו"ב, לא יצאו ידי חובתם כלפי תלמידיהם ולא עשו דבר למען חזק בהם את הרצון לכתיבה בתקשורת יום יומית או כ-אמצעי של ביטוי למחשבותיהם ולרגשותיהם.

תהליך כתיבתו של חיבור אינו נגמר במסירתו למורה. לגבי התלמיד הרי זו רק התחלתה של הפעולה והוא דרוך להמשכה ולהשלמתה. הוא מעוניין אמנם בציון כשהוא לעצמו אבל לא די לו בכך. הוא גם רוצה לקבל חוות דעת והערכה עניינית ותכליתית שיוכל ללמוד ממנה וימצא בה עידוד והכוונה לא רק לגבי האספקטים-מיבניים של החיבור, אלא גם לתוכנו של החיבור ולרעיונות המובעים בו. על כן נוהגים מורים רבים לקבוע זמן מיוחד להחזרת החיבורים תוך הערכה ודיון עליהם במסגרת הכיתה, מבלי לנקוב בשמותיהם של בעלי החיבורים הנדונים, או בדרך אינדיבידואלית, לפי הצורך והאפשרות.

קושי נוסף בהערכת חיבורים הוא שהיא מ-טבעה סובייקטיבית ושאין לו למורה קנה-מידה אובייקטיבי להשוואה. מורים בעלי נטיה לספרות יכוונו לתוכנו של החיבור, למקוריות שבמחשבה וכיו"ב ואילו האחרים, והם הרוב, יתרשמו בעיקר מאספקטים שבצורה: כתיב, תחביר, שימושי לשון ועוד. מכאן גם השוני הרב והסתיות הגדו-לות בהערכת חיבורים בין מורה אחד למשנהו. בעוד שבמבחן אובייקטיבי ההדגשה היא על מהימנותו של המבחן, הרי בחיבור גורם המהי-מנות טמון באישיותו של המעריך, נסיונו והת-רשמותו האישית מהתלמיד. ואמנם הוכיחו מחק-רים סטייה רבה בין הערכותיהם של מעריכים שונים אף באותו חיבור. המדובר כאן לא רק בחיבור חפשי כי אם גם בחיבור מכוון לשטח

כתיב, דקדוק ופיסוק. המספר הכולל של השגיאות נכפל לאחר מכן ב-100 ומתחלק במספר המלים שבחיבור. המנה היא הציון לכתיב ולדקדוק של החיבור.

אמות מידה להערכת חיבור עברי

בסידרת המבחן לידיעת הלשון של המחבר הוקצו עמוד אחד או שניים לכתיבת חיבור. סי-כומם והערכתם של חיבורים אלה היוו בעייה בפני עצמה ונעשה נסיון לגבש אמצעים מעשיים להתיר אותה בדרך אובייקטיבית ובקנה מידה ארצי. דבר זה נעשה בשני כיוונים: א. קביעת מסגרת שיהא בה כדי לסייע להעלאת מהימנות הערכתו הסובייקטיבית של החיבור על ידי ה-מורה. לשם כך הוצע השימוש בתהליך וציון כולל; ב. פיתוח סולם הערכה למטרות התייחסות והשוואה. במאמר זה נתייחס רק לאספקט הרא-שון של העבודה.

א. תהליך וציון כולל

האפשרות להעלאת מהימנות הערכתו של החיבור נובעת מהצורך של הפניית תשומת לבו של המורה לגורמים השונים שמן הראוי להביאם בחשבון תוך תהליך ההערכה לפי הפירוט כ-דלהלן:

חיבור: תהליך וציון

הערכה	1	2	3	4	5
1. פתיחה					
2. פיתוח הנושא					
3. סיום					
4. הבעה					
5. תוכן					
6. בהירות					
7. שימוש הלשון					
8. הדיוק והצמצום					
9. הכתב					
10. הכתיב					
11. הפיסוק					
סה"כ הנקודות					
הציון					נקודות

מ. הילגס בניו-יורק¹, בעקבות חידושי הראשו-נים בסטטיסטיקה חינוכית של א. תורנדייק מורו ורבו של הילגס, וכן של רבבות תלמידים אחרים, כולל המחבר. הסולם הורכב מדגמים שונים של חיבורים, מחלשים ביותר ועד טובים ביותר ב-התאם לשיפוטם של מספר מעריכים. אופן השי-מוש בסולם, שגם כיום יש ומשתמשים בו הוא התאמת רמתו של חיבור לאחד הדגמים שבסולם וסימון ציונו של הדגם על החיבור המוערך. ה-דגמים היו חיבורי תלמידים על נושאים שונים והיו שראו בכך גורם מקשה לתהליך ההערכה. תיקון בכיוון זה נעשה על ידי טרבא אשר שינה את הדגמים לאלה שנכתבו במכוון אל נושא אחד ויחיד והוא „מה אעשה ביום החופש שלי“.

סולמו של הילגס, על אף היותו הראשון ב-שטח זה, עדיין ראוי לשימוש ביחוד בגירסתו המתוקנת של תורנדייק². גישה אחרת לקביעת אחידות בנושאי החיבורים בסולם ההערכה מבו-ססת על ההנחה שאיכותו של חיבור מכוון עולה במידה והנושא קרוב לתלמיד וידוע לו. סולם מסוג זה תוקנן על ידי יודלסון. נושא החיבור היה סיפור שהנבחנים היו חייבים לקרוא לפני כתיבתו של החיבור³.

עוד סולם חיבור שמהלכים לו גם כיום הוא של ווילינג⁴. סולם זה אינו מבוסס על נושא יחיד וידוע לנבחנים כי אם על חיבורם החפשי של תלמידים מכיתות ד' עד ט' ומטרתו להעריך את החיבור מבחינת תוכנו וצורתו כאחד. תחומו של הציון הוא מ-20 עד 90. הציון עולה בהדרגה ובשלבים שווים מ-20, שהוא הנמוך ביותר ל-90 שהוא הגבוה ביותר.

התלמידים מתבקשים לכתוב חיבור לפי בחי-רתם מבין מספר נושאים שהמורה רושם על ה-לוח. זמן הכתיבה הוא בערך 20 דקות. תחילה מעריך המורה את החיבור לפי תוכנו בלבד ללא התחשבות בצורתו ובשגיאותיו. הוא עושה זאת על ידי השוואתו לדגמים המדורגים שבסולם. במקרה ונראה למעריך שחיבור מסויים מקומו בין שני דגמים מסויימים הרי ניתן לקבוע את ציון ההערכה לפי המרחק המספרי שביניהם. אשר ל-צורתו של המבחן הרי זו נעשית לאחר מכן על ידי סימון של השגיאות על סוגיהם השונים:

שיטה זו של הערכה טובה במידה והמורה מייחס משקל שווה לכל אחד מ-11 הפריטים הכלולים בתחתיך. ואילו מורים המעוניינים ל-ייחס משקל יתר לשגיאות הכתיב יסכמו את ה-תחתיך לפי 10 גורמים בלבד ללא הכתיב, ויקבעו ציון מיוחד לכתיב בהתאם לשיטה שהוצעה ל-עיל והיא: מספר השגיאות מחולק במספר המילים שבחיבור כפול מאה.

התחתיך ומהימנותו

נסיון לבדיקת מהימנותו של התחתיך להע-רכת חיבור נעשתה תוך חישובים של מקדמי מיתאם לשלושה משתנים לגבי 38 תלמידים ב-כיתה ח' שציוני התחתיך שלהם מובאים בלוח הב"ל.

המשתנים הם כדלקמן:

א. ציוני התחתיך כפי שניתנו על ידי המורה של הכיתה — בלוח 39.

ב. ציון באחוזים לפי הערכתה של מורה אחרת ללא התייחסות והשפעה כלשהי של מש-תנה א'.

ג. הערכה לפי ציוני תחתיך של המורה ב-משתנה ב' כשבועיים לאחר שהעריכה את החי-בורים לפי ציוני אחוזים.

מתאמי המקדם של שלושת המשתנים האלה הם:

$$א-ב' = .71$$

$$א-ג' = .94$$

$$ב-ג' = .94$$

מתאמי המקדם של א-ג' ו-ב-ג' גבוהים ביותר ומתקרבים כמעט לתחזית הנאמנה ביותר שהיא מקדם 1.00. אולם גם זה של א-ב' גבוה למדי ומראה על דמיון רב בין ציוני תחתיך ש-ניתנו על ידי שתי מורות בזמנים שונים לאותם החיבורים. המתאמים הגבוהים של .94 ייתכן והושפעו על ידי זכירת תוכנם של החיבורים ו-העברת התרשמות מהערכה אחת לשנייה ש-נעשתה על ידי אותה המורה לאותה כיתה בהפ-סקה של כשלושה שבועות בלבד.

הרושם הכללי מטיבם של חיבורים אלה וכן מדגמי החיבורים על פיהם תוקנן סולם ההערכה

ההוראות הן כדלקמן: נקודה לכל אחד מ-פריטי ההערכה במשבצת המתאימה והעברת קו שיחבר את נקודות הסימוך. ההערכה היא לפי: 5 — טוב מאוד; 4 — טוב; 3 — מניח את ה-דעת; 2 — מתקשה; 1 — חלש. ציון החיבור הוא סיכומן הכולל של נקודות ההערכה בתחתיך. בתחתיך זה מתבקש המורה לקבוע את הער-כתו תוך שפיטה לפי אחד-עשר פריטים והם: חמישה הנוגעים למבנהו של חיבור וששה הקש-ורים בסגנונו. כל אחד מהם לפי הערכה של מ-1 עד 5, באופן שבסיכומה של ההערכה ניתנת ה-אפשרות לקבוע ציון כולל לחיבור במספר הנע בין ציון 11 שהוא הנמוך ביותר ועד ל-55 שהוא הציון הגבוה ביותר.

דוגמה להערכת חיבורים לפי תחתיך

בלוח להלן מובאות התפלגויותיהם של ציוני חיבוריהם של 140 תלמידים בכיתות ה-1 כפי שסוכמו על ידי מוריהם לפי כללי התחתיך.

התפלגות ציוני חיבורים לפי סיכומי התחתיך

	הכיתה		השלים
	ה'	ו'	
	8		11—13
	2	1	14—16
	4	3	17—19
	3		20—22
	7	1	23—25
	8	1	26—28
	5	1	29—31
	6	2	32—34
	6	1	35—37
	1	1	38—40
		1	41—42
		1	44—45
		2	47—49
	1	3	50—52
		3	53—55
			55—
סה"כ	53	19	
תציון	27.5	36.0	

להלן הוא בראש וראשונה שגיאות כתיב מרו-
 בות, כתב יד מרושל המשתפר והולך מכיתה
 לכיתה. בחיבורים של כיתות ה' הגילים הצעירים
 הם גם בעלי החיבורים הטובים יותר וכן להיפך.
 תופעה דומה ניתן לגלות בדרך כלל גם בכיתות ו'.
 מבחינת רמתם היחסית של החיבורים לפי

יש הרבה צפנים באולם, ואחר יפה יותר מ
 הפני, וגם אכס גרין של כל צפר יוצא צפצפ
 אחר. אסג כרה ל אספר לדק, זה היה באוקי.
 תיגרת' ל' בען אע-יב בית' ל' ל' צית'
 א אולב לעלות עם של התות, וע' אונם - צת
 ת'ותים, אע'ות, ו'א'ו' האה קו. הסתק'ת'
 א ה' י' אפ'נים הקו, ו'נ'א'ת'י' ש' א'זע'ל'ים. א'א'ול'ם
 ל'א'ו' ר'א'ו'ת' א'זע'ל'ים ב'א'ל'ם! כ'א'ה מ'א'ו'צ'ים ה'יו'.
 חשק'י, א'ע'ם ל'ק'ת'ת' א'ו'ת' הקן ב'ב'ית' ה'ק' א'ו' ל'ה' א'א'ר'
 א'ו'ת'ו' ב'א'ק'ו'ס? א'י'ב'ל' ו'ר'ב'ת'י' א'ע'ם הקן ו'ל'ק'ת'ת'י' א'ו'ת'ו'
 ב'ב'ית' ה', א'י'א'י' צ'ס'ק'ה, א'י'ב'ל' א'ע'י' ה'ב'ית'י' א'ו'ת'
 ב'ק'ו'ן. א'ע'ל'א' ו'ר'ב'ה' א'י'ל' א'ו'ת'ו'. ו'ס'א'ר'ת'י' א'ע'ז' א'ע'ז'ל'
 ו'כ'ו'י'. א'ע'ז' א'פ'י'ס' ו'י'ב'ים, ו'נ'מ'א'צ'ים. א'י'צ'ת'י' א'ו'ת'ו',
 א'י'א'ו'י' א'ע'ז'ל'ם. ו'י'א'ו'י' א'י'צ'ת'ם א'ו'ת'ו' א'י'צ'ת'ם (א'ע'ז'ל'ם)
 ו'א'ל' מ'ו'ש'ב'ת' א'ע'ם ה'יו' צ'כ'ו'ר'ים.

חיבור : תחתית וציון					הערכה	ציוני הערכה על פי התחתיך
5	4	3	2	1		
			X		1. פתיחה	1. חציון הכיתה : 28
		X			2. פיתוח-הנושא	2. ציונו הכולל של התלמיד : 28
			X		3. סיום	השם : מרים
	X				4. הבעה	
		X			5. תוכן	
			X		6. בהירות	
			X		7. שימוש הלשון	
	X				9. הדיוק והצמצום	הכיתה : ה'
		X			10. הכתב	שם הנושא : מצאתי קן צפורים.
			X		11. הכתיב	
		X			12. הפיסוק	
			18	10	סה"כ הנקודות	
					הציון	
28 נקודות						

ה ע ר ו ת

1. "A Scale for the Measurement of Quality in English Composition for Young People", Teachers College Record, Vol. 13; pp. 1-54, 1912.
2. Thorndike Extension to the Hillegas Scale for the Measurement of Quality in English Composition by Young People.
3. English Composition Scale by E. Udelson, 1921, World Book Co.
4. Scale for Measuring Written Composition, by M. H. Willing, Public School Publishing Co.